

ХАТШУНОСЛИК ЭКСПЕРТИЗАСИДА ИМЗОЛАР ТАДҚИҚОТИ УЧУН, НАМУНАЛАР ОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Собиров Фуркат Бахромбой ўғли

ИИБ Академияси Криминалистик экспертизалар
кафедраси бошлиғи ўринбосари, ю.ф.б.ф.д. (PhD), доцент
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20566835>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil
Ma'qullandi: 28-may 2026 yil
Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEY WORDS

хатшунослик экспертизаси,
намуналар, хатшунос эксперт,
тадқиқот, илмий хулоса.

ABSTRACT

Мазкур мақолада хатшунослик экспертизасида имзолар тадқиқоти учун, намуналар олишнинг ўзига хос хусусиятлари батафсил ёритиб ўтилган бўлиб, ушбу жараёнда юзага келаётган бир қатор муаммоли ҳолатлар ва уларни бартараф қилиш бўйича қонунчилик ҳужжатларига асослантирилган таклифлар келтириб ўтилган.

Хатшунослик экспертизасида имзолар тадқиқотида намуна олишнинг ўзига хос хусусиятлари бир қарашда муаммо эмасдек туюлиши мумкин. Зеро, намуна олиш ваколати берилган орган мансабдор шахслари миллий қонунчилик нормалари билан тартибга солинган ва ортиқча муҳокама қилиш шарт эмасдек кўриниши мумкин. Бироқ, аслида ҳам шундаймикан? Ушбу саволга жавобни қуйида бугунги кунда учраб келаётган реал бир ҳолат доирасида кўриб чиқиш лозим:

Фуқаро ўзига тегишли бўлган ҳужжатга унинг номидан бошқа бир шахс имзо қўйилганлиги ҳамда ушбу шахсни аниқлаб жазо чорасини белгилашни сўраб терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахсига мурожаат қилиб келди. Бундай вазиятда табиийки терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси ҳолатга ойдинлик киритиш учун суд-хатшунослик экспертизасини тайинлаши ҳамда эксперт олдига қуйидаги саволларни қўйиши лозим:

Тадқиқот давомида текширилиши лозим бўлган “А” (маълумотнома, ишончнома ва бошқа) ҳужжатдаги “директор” ёзувининг ўнг томонидаги имзо аризачи Ш. томонидан бажарилганми?

Ўз навбатида мазкур саволга тўлақонли жавоб бериш учун терговга қадар текширув органи мансабдор шахси томонидан эркин, шартли-эркин ва экспериментал турдаги намуналар экспертиза текширувлари учун тақдим этилиши лозим. Айни шу жойда қонунчилик ҳужжатларидаги қуйидаги бир қатор муаммоли ва бахсли саволлар юзага келади:

Биринчиси: терговга қадар текширув жараёнида экспертиза текширувлари учун намуналар олиш мумкинми?

Мазкур савол юзасидан шуни эътироф этиш мумкинки, амалдаги ЖПКнинг 329-моддасига мувофиқ терговга қадар текширув жараёнида экспертиза текширувлари учун намуналар олиш мумкин эмас.

Иккинчиси: терговга қадар текширув органи мансабдор шахсида намуна олиш ваколатлари мавжудми?

Ушбу савол юзасидан қонунчилик ҳужжатларида икки ҳил қараш мавжуд. Ўзбекистон Республикасининг “Суд экспертизаси тўғрисида”ги қонунининг 17-моддасига мувофиқ терговга қадар текширув органи мансабдор шахсида намуна олиш ваколати мавжуд бўлсада, ЖПКнинг 189-моддасида терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсида бундай ҳуқуқ келтириб ўтилмаган [1].

Юқорида келтириб ўтилган маълумотлар шуни кўрсатмоқдаки, терговга қадар текширув жараёнида намуналар олиш билан боғлиқ аниқлик киритилиши лозим бўлган ҳолат (муаммо) лар етарлича. Мазкур муаммоларни М.Дж.Ботаев ўзининг “Терговга қадар текширув институтини такомиллаштириш” мавзусидаги илмий тадқиқот иши доирасида ҳам тадқиқ этган ва бу жараёни такомиллаштиришга хизмат қилувчи бир қатор таклифларни ишлаб чиққан.

М.Дж.Ботаев ўтказилган тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, терговга қадар текширув даврида экспертиза текшируви учун намуналар олиш тергов ҳаракатининг ўтказиш имкони мавжуд бўлмаганлиги, яъни Жиноят-процессуал кодексига ушбу тергов ҳаракатини жиноят ишини қўзғатишдан олдин ўтказиш тақиқланганлиги бугунги кунда ариза ва хабарларни қонуний ҳал қилишда бир қатор қийинчиликларни вужудга келтирмоқда деган фикрни илгари сурган [2, Б.56].

Назаримизда бу ҳолатда М.Дж.Ботаевнинг фикрлари ҳар томонлама тўғри ва асосли. Зеро, терговга қадар текширув жараёнида экспертиза тайинлаш мумкин бўла туриб, экспертиза текширувлари учун намуналар олиш тақиқлангангани мантиқан ҳам нотўғри. Бундан ташқари экспертиза тайинлаш ваколати берилган терговга қадар текширув органи мансабдор шахсида намуна олиш ваколати бўлмаслиги ҳам мантиқан тўғри эмас.

Фикримизча мазкур ҳолатларни тўлиқ бартараф этиш мақсадида Жиноят-процессуал кодексининг 329-моддаси иккинчи қисмидаги “экспертиза ўтказиш” сўзларидан кейин “экспертиза текшируви учун намуналар олиш” ва 189-моддаси биринчи қисмидаги “суриштирувчи” сўзидан олдин “терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси” сўзларини киритиш орқали янгидан таҳрир қилиш мақсадга мувофиқ

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига таклиф қилинаётган мазкур ўзгаришлар бугунги кунда ариза ва хабарларни қонуний ҳал қилиш жараёнида мавжуд бўлган ҳамда ўз ечимини кутаётган бир қатор муаммоли ҳолатларни бартараф этишга хизмат қилади.

Эксперт текшируви учун намуналар олиш жараёнининг видеоёзувда қайд этилмаслиги.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 91-моддасига мувофиқ видеоёзув орқали қайд қилиниши шарт бўлган қуйидаги: ўта оғир жиноятлар бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш; тинтув; кўрсатувларни

ҳодиса содир бўлган жойда текшириш; тергов эксперименти; шахсни ушлаш; ҳимоячидан воз кечиш; шахсни ушлаш жараёнида ўтказиладиган шахсий тинтув ва олиб қўйиш [3] каби жами еттита процессуал ҳаракатлар келтириб ўтилган. Қолган процессуал ҳаракатларни видеоёзувга тушириш ёхуд туширмаслик масаласини терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, судья томонидан мустақил ҳал қилиниши белгиланган [4, Б.89].

Юқоридагилардан маълумки экспертиза текширувлари учун намуналар олиш жараёнини видеотасвирга тушириш намуна олаётган мансабдор шахс учун мажбурий эмас. Бироқ бу қанчалик тўғри? Назаримизда ушбу ҳолат унчалик ҳам тўғри эмас. Мазкур фикрни қуйида илмий жиҳатдан асослашга қаратилган фикрлар илгари сурилади.

Маълумки хатшунослик экспертизаси объекти ҳисобланган қўлёзма (имзо, ёзув, рақам)лар шахснинг психофизиологик жараёни маҳсули ҳисобланади. Бундай вазиятда эса ўз навбатида шахснинг экспериментал имзо намуналарини бажариш жараёни акс этган видеотасвирни ўрганиш орқали хатшунос экспертда қуйидаги: экспериментал намуналарни бажариш давомида шахсда содир бўлиши мумкин бўлган ўзгаришлар; экспериментал намуналарни шахс учун одатий ёхуд ноодатий ёзув қўли билан бажарганлиги; экспериментал намуналарни бажарилиш шароити ва ҳолати; экспериментал намуналарнинг олиниши норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ амалга оширилганми ёки йўқлиги каби келгусида экспертиза тадқиқотини хар томонлама ҳолисона ўтказиш учун қўмаклашувчи маълумотлар олинишига эришилади. Бу эса эса ўз навбатида, ўтказиладиган суд-хатшунослик экспертизасининг хар томонлама объективлигини таъминлагани ҳолда, ҳулосанинг илмий асосланганлик даражасини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Россиялик тадқиқотчи олима В.С.Горшкова эксперт текшируви учун намуналар олиш жараёнининг видеотасвирга туширилмаслик ҳолатига тўхталиб ўтиб, қонунчиликдаги ушбу қонданинг нотўғри эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтган [5, Б.164].

Назаримизда, бу борада В.С.Горшкова томонидан илгари сурилган қарашлар тўғри ва асосли. Зеро, имзолар тадқиқоти учун экспериментал намуналар олиш жараёнининг шаффофлигини таъминлаш ҳамда намунаси олинаётган шахснинг экспериментал имзо намуналарини бажариш давомида айрим хатти-ҳаракатларига баҳо бериш мақсадида экспертиза текширувлари учун намуналар олиш жараёнини видеотасвирга тушириш зарурияти мавжуд. Бироқ, процессуал ҳаракатлар шахсни шахсни ечинтириб яланғочлаш билан боғлиқ бўлиши мумкинлигини ҳам инobatга олиш лозим бўлади. Бундай ҳолатларда видеотасвирга тушириш жиноят процессининг принципларига мос келмаслигини инobatга олиш мақсадга мувофиқ.

Назаримизда, юқоридаги барча ҳолатларни инobatга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 91-моддаси 4-қисмини “Шахсни ечинтириб яланғочлаш билан боғлиқ бўлмаса экспертиза текшируви учун экспериментал намуналар олиш ёки тайёрлаш” сўзлари билан тўлдириш мақсадга мувофиқ

Фойдаланилган адабиёт:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Суд экспертизаси тўғрисида”ги Қонуни 249-сон 01.06.2010 //URL: <https://lex.uz/docs/1633102>.
2. Ботаев М.Дж. “Терговга қадар текширув институтини такомиллаштириш” // диссертация – Т.2020 – Б.56
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. — URL: <https://lex.uz/docs/111460>
4. Саҳаддинов С. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига шарҳ. Умумий қисм. 2014
5. Горшкова, В. С. Актуальные проблемы получения и оформления образцов для сравнительного исследования для проведения почерковедческих экспертиз / В. С. Горшкова // Закон и право. – 2019. – № 10. – С. 163-166. – DOI 10.24411/2073-3313-2019-10484.

